

ПОЗИЦІЯ

ПРАВА ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

30 липня 2016 р.

Бюлетень

Актуально

Внаслідок анексії Росією АР Крим та втрати контролю над частиною території Донецької та Луганської областей в Україні з'явилися велика кількість людей, які змушені залишити місця свого постійного проживання і переселитись до інших регіонів України. Скільки таких людей, якого вони віку й статі, де вони знайшли собі притулок? Без відповіді на ці прості (і в той же час складні) запитання неможливо вибудувувати стратегію держави щодо розв'язання проблем внутрішньо переміщених осіб, яка з усією гостротою постала перед українським суспільством.

У 2014 р. Україна вдруге у своїй новітній історії постала перед проблемою внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Перший досвід масового переміщення населення був пов'язаний із аварією на Чорнобильській атомній станції у 1986 році, коли понад 116 000 осіб було переселено із радіоактивно забруднених територій.

У сучасній вже незалежній Україні переміщення великих потоків людей із місця свого постійного проживання відбувається внаслідок російської агресії, окупації Криму та окремих районів Донецької і Луганської областей. У вітчизняній науковій літературі, засобах масової інформації людей, які змушені були переселитись в інші регіони України, називають «вимушеними переселенцями», «внутрішніми мігрантами», а в офіційних документах – «внутрішньо переміщеними особами» (ВПО), що найточніше відповідає англійському формальному терміну «internally displaced persons».

Скільки ВПО в Україні

За даними Міністерства соціальної політики станом на червень 2016 року, в Україні взято на облік 1 785 740 внутрішньо переміщених осіб, з них майже 1 млн. 100 тис – жінки, 700 тисяч – чоловіки.

Слід зауважити, що дані про кількість ВПО, що надходять з різних офіційних джерел, а часом і з одного й того ж джерела, суттєво відрізняються або суперечать один одному. За офіційними даними Міжвідомчого координаційного штабу (МКШ) з питань соціального забезпечення громадян України, які переміщуються з районів проведення антитерористичної операції та тимчасово окупованої території, станом на 7 червня 2016 року було офіційно зареєстровано на 760 тисяч переселенців менше, ніж у Мінсоцполітики.

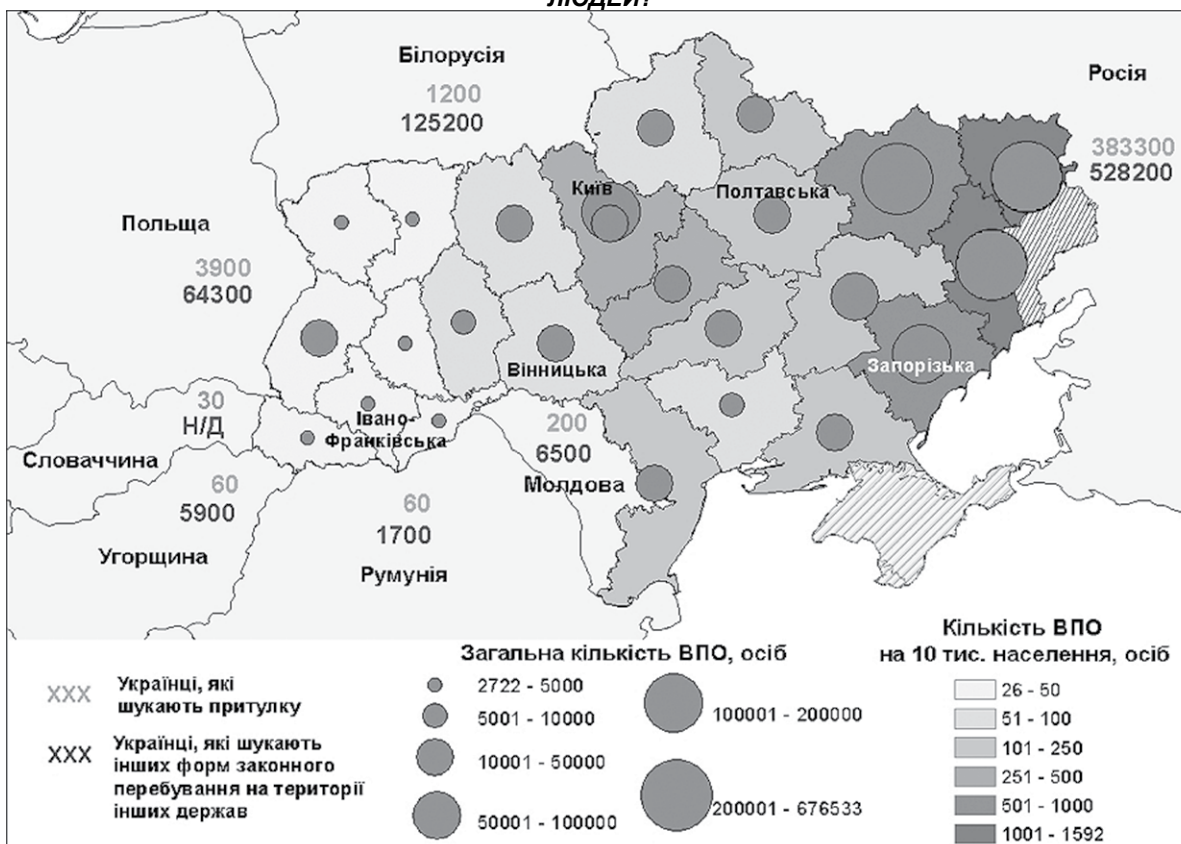
Згідно з інформацією МКШ, з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції до інших регіонів України переселено 1 026 177 осіб, у тому числі з Донецької і Луганської областей 1 003 824 особи, з Автономної Республіки Крим і міста Севастополь 22 353 особи. З яких 169 756 дітей, 493 897 осіб з інвалідністю та похилого віку.

Варто зазначити, що існує певна відмінність у методології реєстрації вимушено переміщених осіб МКШ та Мінсоцполітики. МКШ фіксує осіб, які звернулися за допомогою в переселенні та розміщенні. При цьому інформація вводиться до реєстру громадян України, які переміщуються з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції.

Мінсоцполітики (відповідно до постанови Кабінету Міністрів України №509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб» від 01.10.2014 р.) обліковує осіб, які звернулися з питань виплати належної їм пенсії або соціальної допомоги за новим місцем проживання. В реальності облік Міністерства соціальної політики охоплює не лише переселенців, але й тих, хто відмовився від тимчасового розміщення і фактично живе на окупованій території, періодично приїжджаючи для отримання пенсії чи соціальної допомоги на контрольовані центральною владою

ВЕЛИКЕ ПЕРЕСЕЛЕННЯ

СКІЛЬКИ НАСПРАВДІ В УКРАЇНІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ, І ЯК СКЛАЛАСЯ ДОЛЯ ЦИХ ЛЮДЕЙ?

території.

У будь-якому разі, чисельність переселенців значна – більша, ніж чисельність населення багатьох країн світу у тому числі європейських (наприклад, населення Чорногорії складає 647 тисяч, а Естонії – 1265 тисяч осіб). Україна за кількістю ВПО посідає перше місце в Європі та входить до списку країн-лідерів світу (табл. 1).

Таблиця 1. Країни світу із найбільшою кількістю ВПО, 31 грудня 2015 р.

№	Назва країни	Кількість ВПО, осіб
1.	Сирія	6 600 000
2.	Колумбія	6 270 436
3.	Ірак	3 290 310
4.	Судан	3 182 286
5.	Ємен	2 509 068
6.	Нігерія	2 095 812
7.	Південний Судан	1 696 962
8.	Україна	1 678 587
9.	Демократична Республіка Конго	1 500 000
10.	Пакистан	1 459 000

Окрім регіонів України, жителі тимчасово окупованих територій та району проведення антитерористичної операції переселяються також за межі держави.

Куди їдуть ВПО

За даними Мінсоцполітики найбільше внутрішньо переміщених осіб зареєстровано у Донецькій, Луганській, Харківській, у м. Києві, Запорізькій, Дніпропетровській, та Київській областях. Найменшу кількість ВПО розселено у Тернопільській, Чернівецькій, Рівненській, Закарпатській, Івано-Франківській та Волинській областях. Це свідчить про нерівномірний регіональний розподіл ВПО по Україні, що призводить до надмірного соціального і адміністративного навантаження на громади, локальні ринки праці, соціальну інфраструктуру регіонів вселення.

Нерівномірність географічного розподілу ВПО стає особливо очевидною при порівнянні відносних величин, наприклад, кількості переселенців у розрахунку на 10 тисяч корінного населення.

Вибір значною частиною ВПО найближчих до місць попереднього проживання регіонів свідчить про намір повернутися до покинутих поселень. Водночас, відомо, що значна кількість ВПО лише реєструється поза окупованою територією Донецької та Луганської областей для отримання соціальних виплат, а потім

повертається додому. Інколи за однією, та й то неіснуючою адресою реєструються сотні і навіть тисячі переселенців, про що неодноразово повідомлялось у засобах масової інформації.

Де ВПО шукають роботу

Очевидно цим пояснюється і відмінність у активності звернень переселенців до Державної служби зайнятості (ДСЗ) у західних та східних областях країни у період з 1 березня 2014 р. до 31 січня 2016 р. Наприклад, кількість ВПО у Запорізькій області майже у 30 разів більша, ніж на Івано-Франківщині, а кількість тих, хто звернувся до Держслужби зайнятості відрізняється лише у 6 разів.

Більш активними були переселенці Західної України, де частка ВПО, які звернулися до служби зайнятості, суттєво вища, ніж в Україні в цілому (3,75%): у Рівненській – 27,7%, у Івано-Франківській – 19,7%, у Львівській – 18,6%, у Волинській – 18,5%. Разом з тим, у Донецькій області цей показник складає 1,6%, у Луганській – 1,4%.

Повинно бути зрештою розв'язане питання із єдиною реєстрацією ВПО, укладеною за прозорими принципами з обліком всіх різновидів допомоги, включно із допомогою, наданою міжнародними проєктами, фондами, програмами. Необхідно розробити чіткий механізм та критерії відбору для надання допомоги внутрішньо переміщеним особам залежно від їхнього матеріального стану та соціального статусу.

Запровадження єдиної системи реєстрації переселенців дозволить визначити обсяг потреб ВПО та спланувати надання соціальних виплат, а також запобігти можливим зловживанням державною та донорською допомогою.

Стать, вік та освіта ВПО

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців співвідношення частки чоловіків та жінок серед ВПО у світі загалом приблизно рівне. На противагу цьому в Україні спостерігається суттєве переважаєння жінок: згідно з даними Єдиної інформаційної бази даних по внутрішньо переміщеним особам частка жінок складає приблизно 62%. Переважання жінок пояснюється різними причинами – від перебування чоловіків вдома задля догляду за помешканням чи немічними родичами

до небажання реєструватись як ВПО з метою уникнення можливої мобілізації до лав української армії.

Таке співвідношення у статевій структурі ВПО формується за рахунок переселенців із Сходу України. Серед вихідців із Автономної Республіки Крим зберігається паритет між кількістю чоловіків та жінок.

Серед працездатного населення у всіх областях переважають жінки, наприклад у Запорізькій та Вінницькій – 69%, Івано-Франківській – 67%. На рівні адміністративних районів та міст обласного значення перевага кількості жінок у структурі ВПО також є очевидною, що добре видно на прикладі Запорізької області.

Безробітними з числа переселенців також у переважній більшості є представники жіночої статі. Якщо серед зареєстрованих безробітних всіх категорій питома вага жінок становила 56,4%, то серед безробітних з числа ВПО – 71,7%, і при цьому, коливалася від 64% у Закарпатській області до 79,6% в Івано-Франківській області. Високі показники частки жінок у загальній кількості безробітних серед ВПО демонструють також Полтавська (77%) та Запорізька (75%) області. Дещо нижчий, ніж в інших регіонах, цей показник у Вінницькій області – 67%. Ці дані свідчать про несприятливу ситуацію, що склалася із використанням трудових ресурсів з числа жінок ВПО на ринках праці у приймаючих громадах.

Серед працездатної частини ВПО значною є питома вага молоді. Зокрема частка молоді у віці до 35 років серед переселенців становить понад 40%. Таку вікову структуру можна характеризувати як прогресивну, яка свідчить про значний потенціал трудових ресурсів, оскільки молодь є більш мобільною та креативною їх частиною, має сучасну освіту та здатна до нових видів діяльності.

Внутрішньо переміщені особи працездатного віку мають високий освітній та кваліфікаційний рівень, оскільки більшість із них має вищу освіту. За даними Державної служби зайнятості, розподіл ВПО за освітою суттєво відрізняється від освітнього рівня загальної кількості безробітних: особи з вищою освітою становлять понад 70%, із професійно-технічною – 19%, із початковою та середньою – 11%. У той час як серед всіх безробітних частка осіб з вищою освітою становить менше 45%, із професійно-технічною – 35%, із середньою – 20%. Характерним є те, що частка переселенців з вищою освітою є переважаючою в усіх регіонах за винятком Житомирської (47,1%) та Тернопільської (47,5%) областей.

Високий освітній та кваліфікаційний рівень ВПО свідчить про значний нагромаджений людський капітал, який може стати самостійним чинником розвитку високотехнологічних галузей промисловості та послуг з інтенсивним використанням знань у районах концентрації внутрішньо переміщених осіб.

Стаття написана за матеріалами дослідження «Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах», підготовленого в рамках діяльності проєкту міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст» (Проєкт ПРОМІС), який впроваджує Федерація канадських муніципалітетів (ФКМ) за фінансової підтримки Міністерства міжнародних справ Канади).

Валентина Смаль,
директор Аналітичного
центру СВ-Платформа,
доктор географічних наук
VoxUkraine